

УДК 373.3.013

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ А. МАКАРЕНКА

Ірина Федь

канд. пед. наук, доцент кафедри теорії і практики початкової освіти
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

м. Слов'янськ Донецької області, Україна

ir.e.k@mail.ru

Вікторія Павлова

здобувач вищої освіти факультету підготовки вчителів початкових класів
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

м. Слов'янськ Донецької області, Україна

slavvikarav@mail.ru

Анотація. У статті з'ясовано, що зміна виховних цілей і завдань на сучасному етапі розвитку українського шкільництва висуває на перший план проблему трудового виховання і формування в дітей та молоді такої особистісної якості, як працелюбство, що знаходить вияв у любові й звичці до праці, сумлінному, старанному і своєчасному виконанні трудових дій без примусу, зацікавленості в досягненні позитивних результатів й слугує дієвим засобом не лише життєзабезпечення особистості, але і її духовної самореалізації. Визначено, що проблема трудового виховання і формування працелюбства в майбутнього покоління завжди викликала підвищене зацікавлення педагогів, що свідчить про його важливе значення для всебічного розвитку особистості та суспільства загалом. Автором з'ясовано, що А. Макаренко зробив вагомий внесок у трудове виховання дітей, окреслив ознаки його прояву, обґрунтував шляхи та засоби формування в умовах початкової освіти, серед яких простежено використання виховного потенціалу навчальної праці, а також традицій організації трудового виховання в сім'ї.

Ключові слова: виховання; праця; працелюбство; трудове виховання.

ТРУДОВОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ А. МАКАРЕНКО

Ирина Федь

канд. пед. наук, доцент кафедры теории и практики начального
образования Государственного высшего учебного заведения «Донбасский
государственный педагогический университет»

г. Славянск, Донецкой области, Украина

ir.e.k@mail.ru

І. ФЕДЬ, В. ПАВЛОВА

Трудове виховання дітей молодшого шкільного віку в педагогічній системі А. Макаренка

Виктория Павлова

соискатель высшего образования факультета подготовки учителей
начальных классов Государственного высшего учебного заведения

«Донбасский государственный педагогический университет»

г. Славянск, Донецкой области, Украина

slavvikapav@mail.ru

Аннотация. В статье установлено, что изменение воспитательных целей и задач на современном этапе развития украинского образования выдвигает на первый план проблему трудового воспитания и формирования у детей и молодежи такого личностного качества, как трудолюбие, что проявляется в любви и привычке к труду, честному, усердному и своевременному выполнении трудовых действий без принуждения, заинтересованности в достижении положительных результатов и служит действенным средством не только жизнеобеспечения личности, но и ее духовной самореализации. Определено, что проблема трудового воспитания и формирования трудолюбия у подрастающего поколения всегда вызвала повышенный интерес педагогов, свидетельствует о его важном значении для всестороннего развития личности и общества в целом. Автором установлено, что А. Макаренко внес весомый вклад в трудовое воспитание детей, очертил признаки его проявления, обосновал пути и средства формирования в условиях начального образования, среди которых прослеживается использование воспитательного потенциала учебного труда, а также традиций организации трудового воспитания в семье.

Ключевые слова: воспитание; труд; трудолюбие; трудовое воспитание.

**PRIMARY SCHOOL CHILDREN'S LABOR EDUCATION IN THE
PEDAGOGICAL SYSTEM OF A. MAKARENKO**

Iryna Fed

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Primary Education

Theory and Practice Department

SHEE "Donbas State Pedagogical University"

Sloviansk, Donetsk region, Ukraine

ir.e.k@mail.ru

Victoria Pavlova

Applicant of Higher Education

Primary School Teacher Training Faculty

SHEE «Donbas state pedagogical university»

Sloviansk, Donetsk region, Ukraine

slavvikapav@mail.ru

Abstract. In terms of the social situation that prevails in the beginning of the twenty-first century in Ukraine, the education priority is given to forming and developing a creative and active person with a distinct subject position who is able to adapt quickly to the rapidly changing society. And, therefore, the problem of the laziness growth, which causes

understandable concern is particular urgent. The change of educational goals and objectives at the present stage of the Ukrainian school education development forces the problem of labor education and forming such youth and children's personal qualities as diligence, which is a manifestation of the habit and love of labor; conscientious, diligent and part implementing the labor action without coercion; interest in achieving positive results and acting as an effective mean of not only human life support, but also the spiritual self-realization. Achievements of Ukrainian scientists in labor education pick out the difficulties and challenges that the today's educational community faces.

In the theory and practice of children's school and labor education the certain contributions were made by A. Makarenko. «Children are the future citizens of society and their value in this society is determined how active they will be able to take part in their work, how well they are prepared to this work. Our society needs creative person, so children should treat labor not only as a forced burden, and as an activity, which is strenuous, tension, but gives a pleasure, and is perceived as socially useful» (A. Makarenko). Labor is considered to be mutual support, respect for working people, a sense of team building.

Nowadays in secondary school vocational education is carried out due to a variety of pedagogical means. They are educational work, vocational training classes, technical creativity, and agricultural work, productivity, self-service, socially useful work in their spare time. Vocational education involves a close connection with the study of basic sciences, familiarization with production processes. Lessons are aimed at intensifying students' cognitive activity. The process of labor education, its moral content is aimed at giving students not only a proper understanding of the labor role in society, but also a habit to work every day. (Translated by Siedieva, N. I., the teacher of comprehensive school)

Key words: education; labor lessons; labor education.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Основною метою сучасної професійної освіти є підготовка висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця з високим рівнем сформованості комплексних кваліфікаційних умінь, здатного до ефективної роботи на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності. Тому особливої актуальності набуває проблема відсутності бажання працювати, яка викликає зрозуміле занепокоєння. Звернувшись до надбань вітчизняних учених у трудовому вихованні нас спонукали ті труднощі та завдання, що постали перед освітянською громадою сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історико-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень показав, що питання трудової підготовки майбутнього покоління, специфіка організації трудового навчання в системі закладів освіти в дожовтневий період представлені в дослідженнях І. Бугаєвича, М. Кареліна, Т. Мацейків, Д. Сметаніна, М. Ярошенка та ін. Цінними, щодо предмета нашого дослідження, є праці Л. Вовк, І. Зайченка, О. Гнізділової, О. Іонової, С. Золотухіної та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – зробити ретроспективний аналіз досліджень видатного вітчизняного педагога А. Макаренка, присвячених проблемі трудового виховання і формування працелюбства в дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагоме місце в педагогічній системі А. Макаренка посідає трудове виховання і формування працелюбства в дітей і молоді як у школі, так і в сім'ї, підготовка їх до самостійного життя і практичної діяльності.

На думку А. Макаренка, трудове виховання – важливий засіб всебічного розвитку майбутнього покоління, підготовки активних будівників суспільства. А. Макаренко в керованих ним виховних закладах уміло використовував працю як важливий фактор виховання: «Праця завжди була основою для життя, для створення добробуту людського життя і культури» [2, с. 387]. Він наголошував на тому, що для людини праця повинна стати потребою, головною радістю життя, основною формою вияву її особистості й таланту [2, с. 388].

Справжнім трудовим вихованням А. Макаренко вважав таке, коли вихованець навчиться чесно і сумлінно ставитися до будь-якої праці, керуватиметься не її зовнішньою привабливістю і не бажанням дістати особисту насолоду, а усвідомленням її необхідності для колективу, суспільства. А. Макаренко дійшов висновку, що «лише участь у колективній праці дає змогу людині виробити правильне, моральне ставлення до інших людей – родинну любов і дружбу у відношенні до кожного трудящого, обурення і засудження у ставленні до ледаря, до людини, яка ухиляється від праці» [2, с. 388-389].

Велика заслуга А. Макаренка і в тому, що він розв'язував проблему поєднання навчання з продуктивною працею дітей і молоді, відповідно до їх вікових особливостей, злиття їх загальної політехнічної та професійної підготовки: «Труд без освіти, що йде поряд, без політехнічного й суспільного виховання, що йдуть поряд, не приносить виховної користі, виявляється нейтральним процесом» [2, с. 103]. Лише в суспільно корисній продуктивній праці можливо виховати справжнього громадянина, бо «праця, яка не має на увазі створення цінностей, не є позитивним елементом виховання» [2, с. 175].

Питанням загальної освіти, трудової підготовки, трудової дисципліни А. Макаренко надавав домінуючого значення, справедливо вважаючи,

що рівень моральності людини вимірюється передусім її ставленням до праці, вмінням жити і працювати в колективі, на благо колективу. «Діловитість стає гідністю, якістю, яка повинна бути в усіх громадян, вона робиться критерієм правильної поведінки взагалі, – діловитість стає, таким чином, явищем морального порядку» [2, с. 175]. Проте працю видатний педагог розглядав не лише як моральну. Він зазначав, що дітям якомога раніше слід почерпнути з бесід з батьками та власних спостережень, що в нашій країні всяка праця почесна, що той, хто чесно трудиться, овіяний славою, що нетрудаща людина – аморальна, її в нашій країні ніхто не поважає, що життя за рахунок інших – не лише ганьба, а й злочин.

А. Макаренко в педагогічних творах, лекціях і, зокрема, у «Книзі для батьків» розробив «деталізовану і продуману програму» і методику трудового виховання, яке потрібно починати з самого раннього віку дитини [3, с. 16]. Не можна виховати справжнього громадянина, якщо з перших років життя не привчати дитину до праці «як до моральної категорії, а не як до категорії вузького розрахунку» [4, с. 566]. Починати трудове виховання треба з самообслуговування. Малята повинні самостійно вдягатися, їсти, прибирати іграшки. Якщо батьки ігноруватимуть дитяче «я сам, не привчатимуть дитину швидко й вправно все робити, то в майбутньому вона весь час потребуватиме сторонньої допомоги і буде нещасною» [5, с. 35].

Правильне трудове виховання вимагає від дитини не лише певних фізичних зусиль, а й уваги, спритності і винахідливості. Така дитина в подальшому успішно вчитиметься працювати, стане кваліфікованим спеціалістом, любитиме професію, прагнутиме якнайкраще працювати для загального добра.

Методично цінною є порада А. Макаренка батькам давати дітям молодшого віку вдома не разові трудові доручення, а тривалі завдання, розраховані на місяці, а то й на роки, щоб діти довгий час відповідали за доручену їм роботу (поливали квіти в квартирі, підтримували чистоту, порядок у кімнаті, допомагали матері у господарських справах тощо). З часом доручення дітей слід ускладнювати. Але для того щоб діти виконували доручення охоче, треба вміти правильно його дати. Краще за все звертатись до малят із проханням. Якщо вихователь відчує, що воно не буде виконане, слід знайти форму звичайного доручення «спокійного, впевненого, ділового» [5, с. 35]. Якщо ж і це не допоможе, необхідно

застосовувати примус різних відтінків, але обов'язково остерігатися фізичних покарань, бо саме вони викликають відразу до будь-якої роботи.

Ніяка завантаженість дітей навчальними заняттями, уважав А. Макаренко, не дає їм морального права відмовлятися від домашньої роботи. За правильного і розумного поєднання навчальної роботи з домашньою в сім'ї створюється атмосфера колективності, дружньої взаємодопомоги, сумлінного ставлення до праці, виробляється вміння переключатися з однієї роботи на іншу. При цьому дитина з гордістю відчуває себе рівноправним членом родинного колективу.

Нагадавши про те, що трудові якості не даються людині від природи, а виховуються, А. Макаренко радить батькам не обмежуватися постановкою трудових завдань, а допомагати дітям організувати їх. Якщо батьки постійно будуть стежити за якістю виконання роботи, підказувати і допомагати, праця для дітей стане обов'язковою і звичною, а звична робота, як відомо, майже завжди і легка, і приємна. Водночас А. Макаренко звертав особливу увагу батьків на те, щоб вони привчали дітей до всякої роботи підходити не з погляду цікавості, а з її загальної корисності. Треба прагнути до того, щоб дитина сама помічала необхідність тієї чи тієї роботи і за власною ініціативою надавала допомогу сім'ї. На думку А. Макаренка, виховати таку готовність до праці і таку уважність до потреб свого колективу – означає виховати справжнього громадянина» [2, с. 394].

У вихованні ініціативності в роботі величезну роль відіграє відповідальність за виконання трудового завдання. Тому завжди слід добиватися найкращого виконання доручень.

А. Макаренко особливо застерігав батьків від винагороди дітей за будь-яку працю, від похвали дітей в присутності знайомих. Уже саме визнання роботи дитини хорошою є найкращою винагородою. Розхвалювання може призвести до зазнайства, а також до того, що дитина розцінюватиме свою роботу не як обов'язкову, а лише як привід для одержання винагороди. Неприпустимо соромити дитину за погану або невиконану роботу. Необхідно домогтися, щоб завдання було добре виконане. А. Макаренко застерігав батьків від легковажного ставлення дитини до праці, що породжує лінощі, які, на його погляд, розвиваються головним чином унаслідок неправильного трудового виховання дитини в ранньому віці. Найефективнішим засобом боротьби з ними є «поступове

залучення дитини до праці, повільне збудження в неї трудового інтересу» [2, с. 395].

Трудове виховання дітей А. Макаренка тісно пов'язував з вихованням бережливості. Дитина має знати, підкреслював він, скільки праці вкладає людина в те, щоб річ, яку вона виготовляє і якою користується, була красивою. Якщо батьки зуміють сформувати в молодших бережливе ставлення до речей, то від цього залежатиме не лише благополуччя родини, а й розвиватимуться їхні громадянські якості. Виховуючи «хазяйновитого члена сім'ї», ми тим самим виховуємо майбутнього громадянина, господаря, – зауважував А. Макаренко [2, с. 386]. Для цього він рекомендував розвивати в дітей такі якості, як колективізм, чесність, відповідальність, дисциплінованість, кмітливість тощо. Розглядаючи кожную з них і оцінюючи їх виховне значення, А. Макаренко радив організовувати виховання в сім'ї так, щоб з якомога раннього віку закласти в дитині необхідні основи відповідальності за доручену справу.

У житті дитини, у її правильному трудовому вихованні А. Макаренко великого значення надавав грі. В одній з лекцій для батьків він писав: «Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте» [2, с. 366]. Активна гра повинна передувати, на думку А. Макаренка, трудовій діяльності дитини і посідати значне місце у вихованні. Чим менший вік дитини, тим більше часу має займати гра. Трудова діяльність учнів поступово замінюватиме собою гру. Майбутню трудову діяльність дитини А. Макаренко вважав ніби продовженням ігрової діяльності в дитинстві.

Щоб зробити працю радісною і захоплюючою для дитини, А. Макаренко вважав важливим зберегти в праці ігрові моменти. Це трапляється тоді, коли вони внутрішньо пов'язані з виховним завданням, несуть у собі певний виховний заряд. Важливе значення має й те, наскільки батьки вміло і своєчасно ускладнюють робочі функції дитини.

Видатний педагог рекомендував батькам всіляко розвивати і підтримувати ігрову діяльність дітей, спрямовувати головну увагу на те, що розвиває уяву, думку, викликає задоволення від долаття труднощів. При цьому, підкреслював він, треба уважно стежити за тим, щоб ігрова діяльність дитини раннього віку приносила їй таку ж радість і вимагала від неї такої ж відповідальності, як і справжня робота. Лише тоді дитина буде підготовлена до праці, у якій сама відчуватиме потребу. У цьому й полягає висока мета трудового виховання.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу констатувати, що проблема трудового виховання і формування працелюбства в майбутнього покоління завжди викликала підвищене зацікавлення педагогів, що свідчить про його важливе значення для всебічного розвитку особистості та суспільства загалом.

А. Макаренко зробив вагомий внесок у трудове виховання дітей, окреслив ознаки його прояву, обґрунтував шляхи та засоби формування в умовах початкової освіти, серед яких простежено використання виховного потенціалу навчальної праці (змісту освіти, методів навчання, внутрішньошкільної організації предметів трудового навчання), а також традицій організації трудового виховання в сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євтух М. Б. Трудове виховання дітей у спадщині А.С. Макаренка / М. Б. Євтух. – Початкова школа. – 1983. – № 6.
2. Макаренко А. С. Твори: [в 7 т.] / А. С. Макаренко. – К., 1954. – Т. 4. – С. 366 – 395., Т. 5. – С. 103., Т. 7. – С. 385.
3. Макаренко А. С. Книга для батьків / А. С. Макаренко. – М., 1970. – С. 16.
4. Макаренко А. С. Избранные произведения / А. С. Макаренко. – К., 1984. – Т. 2. – С. 566.
5. Макаренко А. С. Педагогические сочинения / А. С. Макаренко. – М., 1985. – Т. 5. – С. 35.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Yevtukh, M. B. (1983). *Trudove vykhovannia ditei u spadshchyni A.S. Makarenka* [Labour education of children in A. S Makarenko's works] *Pochatkova shkola.– Primary school*, 6 [in Ukrainian].
2. Makarenko A.S. (1954). *Tvory [Works]*. – Kyiv– Т. 4. – S. 366 – 395., Т. 5. – S. 103., Т. 7. – S. 385 [in Ukrainian].
3. Makarenko, A.S.(1970). *Knyha dlia batkiv [Book for parents]*. – Moscow [in Ukrainian].
4. Makarenko, A.S. (1984). *Izbrannye proizvedeniya [Selected works]*. – Kijev [in Russian].
5. Makarenko A.S. (1985). *Pedagogicheskie sochinenija/ A.S. Makarenko. [Pedagogical essays]*. Moscow [in Russian].